

Esmira Fuad: "Güney Azərbaycan

Etnokulturoloji dəyərlər diskursunda"

Filologiya elmləri doktoru Esmira Fuadın hər kitabını əlimə alanda düşünürəm: O vətəndaşdır.

Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin dəstəyi ilə nəşr olunan "Güney Azərbaycan etnokulturoloji dəyərlər diskursunda" kitabını oxuyanda da belə düşündüm. Kitabdakı mövzuların, araşdırma və tədqiqatların, təhlillərin başlığı da bunu təsdiq edir: "Azərbaycanın bölməsi: tarixi gerçəkliklər və müqavilələrin rolu", "Güney Azərbaycanın tarixi abidələri", "Fərəhin ən gözəli azadlıqdır", "Güney Azərbaycanda türk toponimlərinin soyqırımı", "İranda buxovlanan Azərbaycan Türkcəsi", "Güney Azərbaycanda folkloru. Xalq həyatının və milli kimliyinin əks-sədəsi" və s.

Esmira xanımın özünəməxsus, tərtəmiz dili isə kitabı daha oxunaqlı edir. Bu böyük bir zəhmətin nəticəsi deyil sadəcə, bu vətən yanğısıdır. Hamı özünü vətəndaş hesab edir. Vətəndaş olmur hamı. Bu ən ali, üst bir duyğudur: o səninlə böyüyür, səni böyüdür. Esmira xanım bu duyğuyla böyüyüb, yaşayır. O, parçalanmış torpaq ağrısı, bütöv Azərbaycan sevgisi ilə Güney Azərbaycan ədəbiyyatını illərdir tədqiq edir, araşdırır, bizlərə təqdim edir. Növbəti kitabında da bunun şahidi olursan.

"Güney Azərbaycan etnokulturoloji dəyərlər diskursunda" ilk olaraq qədim Oğuz-türk yurdunun bölünməsinə gətirib çıxaran tarixi gerçəklikləri özündə əks etdirən - Azərbaycanın Rusiya qarşısında ilk yenilgisinin təsdiqi olan rəsmi sənəd - Kürəkçay müqaviləsi - Andlı öhdəlik, Qarabağ mülkündə, Zeyvə çayı yaxınlığındakı Gülüstan kəndində imzalanmış Gülüstan və bədnam Türkmənçay "Sülh" müqaviləsindən bəhs edən araşdırma yer alıb. Adında "sülh" yazılan-içəriyində isə Azərbaycanın bölünməsi əks olunan müqavilələr maddə-maddə təqdim olunur. Bu müqavilələrin bir yurdun, bir elin iki yerə parçalanmasındakı rolundan söz açılır. Oxuduqca elə bilirsən, bunu bir tarixçi yazıb.

Kitabda "Rza şahın mərkəzləşmiş güclü dövlət yaratmaq amacı ilə yürütdüyü məkrli inzibati siyasət"inin "qeyri fars millətlərin varlığına, onların milli birliliyinə, hansısa qurumda birləşməsinə qarşı çevrilməsi"ne də toxunulur. Bu siyasətin bütövlükdə azəri türklərinə qarşı yönəlməsi vurğulanır: "Rza şahın Güney Azərbaycan da yürütdüyü farslaşdırma siyasəti ilə Stalinin Qüzeydə apardığı ruslaşdırma, Qərbi Azərbaycanda Ermənistanın erməniləşdirmə siyasətini tutuşdursa, nə qədər oxşarlıqların olduğunu aydın görürük".

İranda buxovlanan Azərbaycan türkcəsinin real durumu, Türkkökənlil adlarının bütün İranda və Güney Azərbaycanda ərazisində planlı şəkildə mərhələlərlə farslaşdırılması və bu gün də prosesin davam etdirilməsi gerçək faktlar əsasında gündəmə gətirilir, hətta bu son dərəcə ağırlı məsələnin ədəbiyyata yansımalarına da toxunulur, Güney Azərbaycanın tarixi abidələri: Təbrizdə yaşayan daş yaddaşımız vərəqlənir, Güney Azərbaycanda adət-ənənələr: Çille gecəsi - Çille bayramı, Novruz, Xidir Əlləz-Xidir Nəbi və Qurban bayramlarının tarixi, bu günü, xalq həyatına nüfuz etməsi məsələləri ədəbi müstəvidə təqdim edilir.

Düşündürəcək çox məsələlərə toxunub Esmira xanım. "Bir xalqı məhv etmək üçün onun dilini məhv etmək kifayətdir" ifadəsini bilirlik hər birimiz. Amma bir xalqı məhv etmək elə onun adlarını məhv etməkdən başlayır. Çox təəssüf ki, Quzey Azərbaycanda bunu fərqiyyə varmadan könüllü edirik, fars, ərəb adları baş alıb gedir. Burda ad yasağı yoxdu. Bir ara bəzi adların qadağası ilə bağlı fikir dolaşdı, özümüzə həyətə saldıq. Güneydə isə əksinə: övladlarına türk mənşəli adlar qoymaq üçün çəkişir insanlar, məhkəmələrə müraciət edir, məsələni Türkiyə adı üçün. Ərəb, fars adlarını qoyanlar məsələnin mahiyyətini anlamıq istəmir. Bunu inanclarına bağlayırlar. Guya allaha sevgidir bu. Guya ad səninin incancına olan sədaqətidir. Sən əvvəlcə öz adını, öz daşını-çinçinliğini sevməlisən. Öz soy- kökünü sevməlisən. Adlar, eləcə də coğrafi adlar (toponimlər) xalqın milli sərəvəti, eyni zamanda tarixi keçmişinin güzgüsüdür. Toponimlər coğrafi və antropoloji tədqiqatlarda xüsusi əhəmiyyət daşıyır... Ümumiyyətlə, landşaft elementləri, məsələ, bir yerdə bitən bitkilər, orada yaşayan heyvanlar, həmçinin qayalar, rənglər, su yolları, hətta orada yaşayan, işləyən və ya savaşıyan şəxslər müəyyən bir yer adının mənşəyi ola bilər... Yer-yurd adları o yerlərdə yaşayan xalqın milli kimliyinin göstərici nişan

nələrindəndir. Ona görə də paniranistlər türk kökenli adların, insan, yer-yurd adlarının yaddaşlardan silinməsinə planlı şəkildə həyata keçiriblər...

Güney Azərbaycanda kənd adları daha çox dəyişikliyə məruz qoyulub. Əksər hallarda daha əvvəlki türk adlarına bənzəyən farslaşdırılmış adlar seçilir və elə göstərilir ki, guya bu adlar əvvəldən farsca imiş! Belə görünür ki, hökumətin amacı Güney Azərbaycandan türk və Azərbaycanlı kimliyini silməkdir. Adları farslaşmış olan kəndlərin sayı çoxdur: Pəlmə yer - Por mehr, Sumay - Some'e, Köhsalar (Köksalar) - Kuhsalar, Şah bəy - Şah abad - Şave, Tarı qaya - Toraqiyye, Uşaqı - Oşşaq, Souk

("soyuc" sözünün başqa versiyası) - Şayeq, Sürməlik - Səraye Mələk, Barış - Barənc, Sucas - Şoca, Şavali - Şəbanlu, Başdam - Bəstam, Su batan - Tazə deh, Qərə su - Siyeh Çeşmə, Qazan xan - Gəziyan, Qalalar - Qəlat, ...

Kitabda ikiyə bölünmüş vətənin ağırlarını əks etdirən bədii nümunələr verilib. Bir xalqın xoşbəxtliyi onun vətəninə tamlığı bütövlükdür. Biz xoşbəxt ola bilmirik. Qadir Cəfərinin "Biz mutlu olmadıq, heç zaman "xoşbəxtlik qafiyəsi"ni tapmadıq-misraları məhz bunu ifadə edir. İllərdə güneyin ədəbi prosələrini izləyən, öyrənən Esmira Fuad güneyli qadın yazarların yaradıcılığına xüsusi diqqətlə yanaşır. "Güney ədəbiyyatında feminizm..." məqaləsində qeyd etdiyi kimi "Bu gün Güneyin çağdaş qadın yazarlarını oxuduqca onların ailədaxili sıxıntılardan, gündəlik həyatda olanca-tişməzlilərdən, ən adi qadın hüquqlarının pozulmasından başlayan etirazının artıq məişət çərçivəsindən çıxaraq geniş miqyas aldığına və ümumən haqsızlıq üzərində qurulmuş cəmiyyətə despotizm rejiminə ünvanlandığına şahidi oluruk." Esmira xanım bu fikirləri həm də qadın yazarların misraları ilə oxucuya çatdırır.

"O taylı-bu taylı bütöv Azərbaycan ədəbiyyatında zəfər diskursu" başlıqlı son yazıda "tariximizə qısa ekskurs" edən yazıçı "tarixdə analoqu olmayan 44 günlük savaşı gediş zamanı 2020-2023-cü illərdə yeni dövrün-XXI-ci əsrin "müharibə ədəbiyyatı yaranmağa başladı"ğını da qeyd edir vəbu ədəbiyyat haqqında da məlumat verir.

Həmin ərəfədə və savasdan sonrakı dönmədə Güney yazarları Qarabağa və 44 günlük savasda yazılmış yeni şərəf tariximizə şeir, poema və nəsr əsərləri həsr etdilər..."

Ona görə biz də onların yanında və arxasında olmalıyıq. Güneyli aktivistlər də etiraf edirlər ki, Azərbaycan Respublikasının prezidenti, Ali Baş Komandan, cənab İlham Əliyevin zaman-zaman Güney Azərbaycan türklərinin varlığını və mübarizəsini dəstəkləyən açıqlamaları Güney xalqına böyük mənəvi güc verib. Ölkə başçımızın: "Biz həyat tərziyimizin, Azərbaycanın dünyəvi inkişaf vektorunun və azərbaycanlıların, o cümlədən İranda yaşayan azərbaycanlıların müdafiəsi üçün əlimizdən gələni edəcəyik. Onlar xalqımızın bir hissəsidir..." , "Türk dünyasında gənc nəslin yaşadıqları ölkələrdə, məktəblərdə öz ana dilində təhsil almaq imkanı olmalıdır. Əfsuslar olsun ki, Azərbaycan dövləti-nin hüduclularından kənarda yaşayan 40 mln. azərbaycanlının əksəriyyəti bu imkanlardan məhrum-dur", - açıqlamasına da diqqət çəkilir.

Kitabda dərin təhlilə, məntiqə söykənən 23 elmi yazı verilib. Və hər bir yazı oxumaq, öyrənmək, düşünmək üçündür.

Kamalə Abiyeva